

1968 Hong Kong Gribi Pandemisinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Etkileri

Historical Development and Effects of the 1968 Hong Kong Flu Pandemic in Turkey

Elif AKTAŞ¹

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Birgül KÜÇÜK TURGUT²

¹ Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum, Türkiye
Department of History, Atatürk University, Faculty of Kazım Karabekir Education, Erzurum, Türkiye
aktaselif@atauni.edu.tr

² Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum, Türkiye
Department of History, Atatürk University, Faculty of Kazım Karabekir Education, Erzurum, Türkiye
birgulkucuk@atauni.edu.tr

Öz

Salgın hastalıkların tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan var olduğu günden beri hastalıklar da var olmuş, bunların bazıları salgın hâline gelip, kıtalara hatta tüm dünyaya yayılarak pandemiye dönüşmüş ve milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır. Hastalıklar insanları sadece bedenen etkilemekle kalmayıp, günümüzde de deneyimlendiği üzere salgın hâline dönüştüklerinde ülke politikalarına, günlük hayata, eğitime, ekonomiye, insanlar arası ve hatta devletlerarası ilişkilere yön vermişlerdir. Pandemilerin tıbbın dışında tarihi, sosyolojik, psikolojik, ekonomik, eğitsel, siyasi vb. pek çok boyutu vardır. Ülkemiz de dünyada meydana gelen pandemilerin birçoğundan etkilenmiştir. Mevcut çalışmalara bakıldığında pandemilerin genellikle tıp tarihi açısından köken ve niceliksel olarak ele alındıkları, tarihsel bağlamda ele alınanların ise az ve sınırlı oldukları görülmüştür. Bu doğrultuda üzerinde yeterince durulmayan salgınlardan birisi de 1968 A(H3N2) Hong Kong Gribi pandemisidir. Salgın, dönemin basını tarafından yakından takip edilmiş ve Türkiye'deki serüvenine ışık tutulmuştur. Çalışmada 1968 Hong Kong Gribi pandemisinin genel seyri ve ülkemizdeki gelişimi tarihsel bağlamda ele alınmıştır. Pandemi dönemlerinin hemen hemen hepsinde benzer olayların yaşanması, benzer söylemlerin sarf edilmesi ve benzer kaosların yaşanmasından dolayı 1968 pandemisinin ortaya çıkışı, Türkiye'deki yayılımı, pandemi politikaları, kampanyalar, basında yer alan haberler, toplumsal hayat, eğitim vb. alanlara yansımaları ortaya konulmuş, karşılaştırmalar yapıp, bundan sonraki benzer gelişmeler için yol gösterici çıkarımlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Türkiye, 1968 A(H3N2) Hong Kong Gribi

Abstract

The history of epidemic diseases is as old as human history. Diseases have existed since the beginning of human existence, some of them have become epidemics, spreading across continents and even the whole world, turning into pandemics and causing the death of millions of people. Diseases not only affect people physically, but when they turn into epidemics, as experienced today, they shape country policies, daily life, education, economy, interpersonal and even interstate relations. Apart from medicine, pandemics have historical, sociological, psychological, economic, educational, political, etc. It has many sizes. Our country has also been affected by many of the pandemics occurring in the world. When the existing studies are examined, it is seen that pandemics are generally discussed in terms of origin and quantity in terms of medical history, while those examined in a historical context are few and limited. In this regard, one of the epidemics that has not been emphasized enough is the 1968 A(H3N2) Hong Kong Flu pandemic. The epidemic was followed closely by the press of the period and shed light on its adventure in Turkey. In the study, the general course of the 1968 Hong Kong Flu pandemic and its development in our country were discussed in a historical context. The emergence of the 1968 pandemic, its spread in Turkey, pandemic policies, campaigns, news in the press, social life, education, etc., because similar events took place, similar discourses were used and similar chaos occurred in almost all pandemic periods. Its reflections on the fields were revealed, comparisons were made, and guiding inferences were tried to be obtained for similar developments in the future.

Keywords: Pandemic, Türkiye, 1968 A(H3N2) Hong Kong Flu

Geliş Tarihi/Received 02.04.2024
Kabul Tarihi/Accepted 10.06.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 28.09.2024

Atıf

Aktaş, E. & Küçük Turgut, B. (2024). 1968 Hong Kong Gribi Pandemisinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Etkileri. *Turcology Research*, 81, 525-537.

Cite this article

Aktaş, E. & Küçük Turgut, B. (2024). Historical Development and Effects of the 1968 Hong Kong Flu Pandemic in Turkey. *Turcology Research*, 81, 525-537.

Giriş

2019 sonu itibarıyla ortaya çıkan Covid-19 pandemisi insanlığa salgın gerçeğini yeniden hatırlatırken salgınların tanımlanmasında kullanılan bazı terimleri de ön plana çıkarmıştır. Yakın geçmişte halk arasında pek kullanılmayan pandemi, endemi, epidemi, varyant, izolasyon, karantina gibi terimler dikkat çekmiş ve özellikle pandemi terimi artık günlük hayatın bir parçası hâline gelmiştir. Bu gelişmeler bir salgının hangi özelliklere göre pandemi, endemi ya da epidemi olarak isimlendirildiği sorusunu akla getirmektedir. Salgın hastalıklar yayılma alanları, etkiledikleri insan sayıları gibi faktörlere göre sınıflandırılmaktadırlar. Buna göre belirli bir nüfus içerisinde belirli bir bölgede, her zaman var olan, dışarıdan bir etki olmaksızın varlığını sürdüren yöresel hastalıklara endemi denilmektedir (Tunç ve Atıcı, 2020: 331; Gül ve Yakıncı, 2020: 33; <https://thefreedictionary.com>). Dünyanın belirli bir bölgesinde görülen yani bölgesel salgın olarak da tanımlanan salgınlar ise epidemidir (Temel, 2020: 30; Türk Dil Kurumu [TDK], 2011: 804; tip.kocaeli.edu.tr/docs/ttdk_2007.pdf). Mutasyon değişim, değişme (Redhouse English-Turkish Dictionary, 2003: 644), izolasyon hastayı ayırma, karantina da bulaşa maruz kalmış kişi ya da kişilerin hastalığın en uzun kuluçka süresi kadar izole edilmesi anlamına gelmektedir (Gül & Yakıncı, 2020: 33). Yakın zamana kadar her gün kullanılmak zorunda kalınan pandemi ise Yunanca pan yani "tüm" ekinin "insanlar" anlamına gelen demos sözcüğüyle birleşmesinden oluşan bir terimdir. Ortaya çıkarak bütün bir ülkeye, kıta ya da kıtalara, hatta bütün dünya gibi çok geniş bir alana yayılan ve etkisini gösteren (Parıldar & Dikici, 2020: 1; Shah, 2020: 17), çok sayıda ülkeyi etkileyen (Zeydan & Gürbüz, 2020: 127) salgın hastalıkların genel ismidir. Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization- WHO)'nün hastalıkların pandemi olarak kabul edilebilmeleri için belirlediği bazı kıstaslar vardır. Bu kıstaslara göre hastalığın yeni bir virüs olması, bulaşıcı olması ve insandan insana kolayca geçebilmesi (Eşidir & Bak, 2020: 9) o hastalığın pandemi olarak kabul edilmesini sağlamaktadır.

Hastalıkların tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Hatta bir tıp tarihi kitabı "*İnsanlar yokken hastalıklar vardı*" cümlesiyle başlamaktadır (Özdemir, 2005: 15). İnsan var olduğu sürece hastalıklar da var olacaktır. Salgın hastalıklar ise ilk çağlardan beri insanları ve devletleri etkilemeye başlamış, siyasi, ekonomik ve toplumsal açılardan yıkıcı etkiler doğurmuşlardır (Özdemir, 2019: 6, 12). Bu salgınlar sadece insanların hayatlarını ellerinden almakla kalmamış aynı zamanda tarihin seyrini de değiştirmişlerdir (Altunay, 2020: 7). İlkel topluluklarda hastalıklar karşısında çaresiz olan insan, hastalıkları Tanrıların cezası, büyülerin ve kötü ruhların işi olarak görmüştür. Hastalıklardan kaynaklanan ölümler doğaüstü güçlerle açıklanmış, bu felaketlerin sona ermesi için dualar edilmiş, kurbanlar adanmıştır (Parıldar ve Dikici, 2020: 2). Benzer düşünce ve davranışlar tek tanrılı dinlerin ilk dönemlerinde de devam ederken, bazı hastalıklar kutsal kitaplarda yer almıştır. Örneğin Tevrat'ta cüzzam, detaylı bir şekilde anlatılırken, sıtma, verem, veba gibi hastalıklardan, bunların teşhis ve tedavilerinden bahsedilmiş, bugünkü koruyucu hekimlik doğrultusunda da bilgiler verilmiştir. İncil'de de veba ve hummadan bahsedilmiştir (Özdemir, 2005: 15-17). Bugünde deneyimlendiği ve sık sık vurgu yapıldığı üzere bulaşıcı hastalıkların yayılmasına karşı alınan önlemlerden birisi de temizliktir. İslamiyet'teki temizlik kuralı da hastalıklar nedeniyle Osmanlı'da ön plana çıkarılmıştır (Şenses, 2021: 364).

İnsanın doğaya müdahale ederek onu dönüştürmeye çalışmasıyla birlikte hastalıkların arttığı ve insanın kendi bedeni üzerindeki denetimini yavaş yavaş kaybetmeye başladığı iddia edilmiştir (Şenses, 2021: 351). Göçler, savaşlar, ticaret, şehirlerin kalabalıklaşması, ulaşımın gelişmesi ile mesafelerin kısalması gibi faktörler de hastalıkların daha hızlı yayılmalarına yol açmıştır. 14. yüzyılda Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar yayılan ve Avrupa nüfusunun yaklaşık olarak üçte birini öldüren veba salgını yaşanmıştır (Eşidir & Bak, 2020: 9). 1500'li yıllardan 17. yüzyılın sonuna kadar çeşitli aralıklarla ve farklı şiddetlerde salgınlar meydana gelmiştir. Fakat hem virüs bilgisinin henüz gelişmemiş olması hem de bugünkü gibi kayıtların tutulmamasından dolayı bu salgınlara dair net bilgiler yoktur. 1700'den sonrasına ait veriler daha bilgilendiricidir. Bu verilerden yola çıkılarak her yüzyılda birkaç kez dünyayı etkileyen pandemilerin olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Temel & Ertin, 2020: 64-65). Kara veba, kolera, grip, tifo, cüzzam, frengi, çiçek gibi salgınlar meydana gelmiştir. Adı geçen salgınlar bugün olduğu gibi toplumlarda çeşitli önlemlerin alınmasını sağlarken aynı zamanda farklı görüşlerin ve inançların da ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Örneğin kolera, yoksul insanların yaşadıkları bölgelerde ortaya çıkıp yayıldığı için fakir hastalığı olarak adlandırılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren ölümler şehir dışına gömülmeye başlanmış, kalabalık yerler havalandırılmış, çöpler gece toplanmış ve Avrupa'da kanalizasyon sistemi gelişmiştir. Osmanlı'da da altyapı konusundaki eksiklikler tespit edilmiş ve adımlar atılmıştır. Avrupa'da koleranın zenginlerin fakirlerin sayısını azaltmak için onlar arasında zehir yaydıkları, anatomi öğrencilerinin deneylerinde kullanacakları kadavraları bu yolla temin ettikleri gibi düşünceler yayılmış ve bu efsanelerden dolayı koleraya karşı alınan tedbirlere korkuyla tepki verilmiştir. Rusya ve Amerika'da doktorların hastaları kasıtlı olarak öldürdüklerine inananların sayısı da oldukça fazladır (Şenses, 2021: 363-364).

Tıpkı Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da salgın hastalıklara karşı önlemler alınmaya çalışılırken bir taraftan da gerek din adamları gerekse halk arasında batıl inançlar yayılmaya devam etmiştir. Karantina uygulamasına Hanefî müftü şeriat açısından caiz olarak bakarken Malîkî müderris ise bu uygulamayı Tanrının kaza ve kaderinden kaçmaya çalışmak olarak yorumlamıştır. Halk arasında da hastalıktan kaçınmayanlar, Allah'tan geldiğini, korunma tedbirlerine başvurmanın Allah'a isyan olacağını düşünenler, hasta olan kişiyle temas etmekten, ona bakmaktan sakınmayanlar vardı (Özdemir, 2005: 331-332). Tıpkı bugün pozitif çıktığı halde dışarıya çıkanlar, pozitif vakayı ziyarete gidenler gibi.

Tarihte meydana gelen salgınlara bakıldığında basit bir hastalık gibi görünmesine rağmen pandemi hâlini alarak kitlesel ölümlere yol

açan ve bugün de devam eden salgınlardan birisinin de grip salgınları olduğu görülmektedir. Hastalık hafif seyredebileceği gibi bazen ölümlere yol açan komplikasyonlar da gelişebilmektedir. Gripteki en kötü komplikasyon ise zatürredir. Bugüne kadar meydana gelen grip pandemilerinin çıkış noktası genellikle Çin'dir. 20. yüzyıla gelindiğinde üç grip pandemisi yaşanmıştır. Bunlardan birincisi milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan 1918 İspanyol Gribi pandemisi. Diğerleri ise dünya genelinde yaklaşık olarak birer milyon insanın ölümüyle sonuçlanan 1957 A(H2N2) Asya Gribi ve 1968 A(H3N2) Hong Kong Gribidir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 17 Mart 2020: 42). 2009 yılında ise Domuz Gribi pandemisi yaşanmıştır (Temel, 2020: 37; Zeydan & Gürbüz, 2020: 127). Adı geçen pandemiler ilk olmadıkları gibi son da olmayacaklardır. Gelecekte ise yeni bir pandeminin ne zaman patlak vereceği öngörülemediğinden dolayı her pandemi insanları hazırlıksız yakalamış ve ilk dönemlerinde çaresiz bırakmıştır. Bu nedenle geçmiş pandemilerin tarihinin bilinmesi gelecekteki pandemilerin yönetimini kolaylaştırabilecektir. Halk sağlığı kuruluşlarının gelecek pandemiler için ülkelerin salgınlara hazır bulunurluklarını geliştirmeleri gerekmektedir (Sampath et al, 2021: 1).

Çalışmada 1968 A(H3N2) Hong Kong Gribi pandemisi ele alınarak, hastalığın ortaya çıkması, Türkiye'ye ulaşım yayılması, alınan önlemler ve sona ermesi gibi konulara ışık tutularak geleceğe dair çıkarımlar yapılması amaçlanmıştır.

1968 A(H3N2) Hong Kong Gribinin Ortaya Çıkışı ve Yayılması

20. yüzyılın ikinci pandemisi 1968 yılının temmuz ayında Hong Kong'da ortaya çıkan ve kısa sürede diğer ülkelere de yayılan Hong Kong Gribidir. Bu salgın uluslararası hava yolları ile hızlı bir şekilde yayılan ilk salgın olup dünya nüfusunun %30-57'sini etkilemiştir (Jinjarak, Noy & Ta, 2022: 74). Hong Kong'da tipik olarak iki grip mevsiminin varlığından söz edilmektedir. Bu mevsimlerden birincisi Ocak-Mart, ikincisi ise Nisan-Temmuz veya Ağustos olarak geçmektedir. Başlayacak salgının Hong Kong'daki ilk kaydı 13 Temmuz 1968'de ortaya çıkmıştır (Şahin & Demir, 2020: 67). 1968 yılının Temmuz'unda hastaneye başvuran grip vakaları ani bir artış göstermiştir. Temmuz ayındaki 500.000 grip vakası 1957 H2N2 salgınından beri Hong Kong'taki en büyük rakam olmuştur. Bu ani artış başlangıçta sıcak hava dalgasına bağlanmıştır. Hong Kong Üniversitesi Ulusal Grip Merkezi 17 Temmuz'da yeni grip virüsü A(H3N2)'yi izole ederek hemen Londra'daki Dünya Grip Merkezi'ne göndermiştir. Buna ilave olarak numuneler de gönderilmiştir (Jester, Uyeki and Jernigan, 2020: 669). Hastalık Hong Kong'da salgın hâlini alınca 1957 virüsüyle karşılaştırmalar yapılmaya, laboratuvar çalışmalarına başlanmış ve devlet kliniklerindeki çalışma saatleri artırılmıştır (Hong Kong Flu Is Unamerican! 1). İnsanlara mümkünse evde kalmaları, aspirin, çay ve limonlu içecekler tüketmeleri önerilirken Hong Kong basınında ise hastalığa Hong Kong Gribi yerine "öldürücü grip" denilmiştir. Çünkü belediye meclis üyelerinden birisi bu ismin Hong Kong'un saygınlığına ve ekonomisine zarar vereceğini, suçlanıp aşağılanmasına yol açabileceğini öne sürmüştür (Peckham, 2020: 449). A(H3N2) virüsü oldukça bulaşıcı olmasına rağmen şiddet derecesi Asya Gribinden daha hafif olmuştur (Akin & Özel, 2020: 516). Hastalığın semptomları tipik grip semptomları olup üşüme, yüksek ateş, halsizlik ve kas ağrısı olarak kendisini göstermiştir. Bu semptomlar 4 ila 6 gün arasında sürmüştür (Temel, 2020: 39).

1968 yılında ortaya çıkan salgın bazı ülkelerde 1970 yılına kadar devam etmiştir. Bu salgının Asya Gribine neden olan virüsün, A(H3N2) şekline dönüşmesiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Hatta yeni virüsün N2'yi koruması nedeniyle 1957 pandemisine maruz kalan insanlar 1968 virüsüne karşı bağışıklıklarını sürdürmüşlerdir. 1968 pandemisinde ölüm oranının 1957 pandemisine göre daha düşük olması da buna bağlanmaktadır. Ölüm oranı düşük olsa da bu pandemide de yaklaşık 1 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Ölüme neden olan en yaygın komplikasyon ise zatürredir. 1968 pandemisinde U şeklinde olan ölüm eğrisinin iki ucu olup, zirve çocuklar ve yaşlılardadır (Hsieh et al, 2006: 2). Yani ölüm oranı en fazla, duyarlı grup olan çocuklar ve yaşlılarda görülmüştür.

Grip oldukça bulaşıcıdır. Hong Kong'ta ortaya çıkışından sonraki iki hafta içerisinde 500 bin vaka bildirilmiş ve virüs Güneydoğu Asya'da hızla yayılmıştır. 1968'in Ağustos'unda Vietnam ve Singapur'da, Eylül ayında ise Hindistan, Filipinler ve Avusturalya'da büyük çaplı salgınlar görülmüştür. Filipinler'de 9101 vaka ve 30 ölüm üzerine alarm verilmiş, bütün eyaletlerdeki sağlık yetkililerine hafta sonu ve tatillerde de çalışmalarına devam etmeleri emri verilmiştir (Cumhuriyet, 1 Eylül 1968: 3). Genellikle salgınların merkezi hâline gelen Amerika'ya ise 1968 yılının Eylül ayında Vietnam'dan dönen askerler aracılığıyla girmiştir. Çünkü askerler Vietnam'dan dönmeden önce bir sığınağı paylaşmak zorunda kalmışlar, bu da hastalığın yayılmasına neden olmuştur. Hastalık yine Eylül'de Avrupa'da da yayılmaya başlamıştır (Rogers, 2020; Temel, 2020: 38-39; Jester et al, 2020: 669). Salgın Japonya'ya 1969 yılının ocak ayında ulaşmıştır. Fakat Japonya Sağlık Bakanlığı'ndan bir sözcü 1968'in Ağustos'unda Hong Kong'dan dünyanın her yerine yayılabilecek yeni bir Asya Gribi salgınına karşı tedbirler alındığını, A-3 virüsünün sebep olduğu bu hastalığa karşı Japonya'da şimdiden aşı çalışmalarına başladığını bildirmiştir. Aşı bulunduktan sonra 6 milyon doz üretileceği, hastalığa karşı insanlarda bağışıklık olmadığı için kısa sürede tüm dünyaya yayılabileceği belirtilmiştir (Milliyet, 18 Ağustos 1968: 3; Cumhuriyet, 18 Ağustos 1968: 3). Dikkat çeken nokta hastalığın henüz Asya Gribi olarak adlandırılması ve hemen aşı çalışmalarına başlanmış olmasıdır. Çünkü aşının gücü 1957 yılındaki Asya Gribinde görülmüştür. 1968 Ağustos'unda uyarılarda bulunup aşı çalışmalarına başlayan Japonya'da 1969 Ocak'ının sonuna doğru hastalık hızla artmış ve birçok okul tatil edilmiştir. Havaların soğuması sağlık yetkililerini hastalığın artması konusunda endişelendirmeye başlamıştır (Akşam, 23.01.1969: 3).

Hastalık Hong Kong'da hafiflemeye başlarken Singapur ve Filipinler'de hâlâ etkilidir. Komşu ülkeler ise hastalığın kendilerine gelip gelmeyeceğini beklemektedirler. Asya Gribinin yeni şeklinin belirtileri ateş, hafif üşüme, kollar ve bacaklarda ağrılar ve genel bir kırgınlık

olarak belirtilmiştir. Hastalığın İspanyol Gribi kadar yıkıcı olmayacağı, 1917 yılında birçok insanın ölümüne neden olan bu hastalığın bu kez sadece halkı rahatsız etmeye ve üretimin düşmesine sebep olacağı düşünülmüştür (Cumhuriyet, 31.08.1968: 3). Görüldüğü üzere İspanyol Gribi, Asya Gribi ve bu yeni salgın aynı hastalık olarak görülmüştür.

1968 A(H3N2) Hong Kong Gribi Pandemisinin Türkiye'deki Serüveni

Hong Kong'da ortaya çıkan salgın zaman ilerledikçe İngiltere, Afrika, Doğu Avrupa, Orta ve Güney Amerika'daki birçok ülkeyi etkilemiştir. Hong Kong Gribi, Kasım ayı itibarıyla Türkiye'nin gündeminde de daha fazla yer almaya başlamıştır. Amerika'da 1200 polisin Hong Kong Gribine yakalandığı (Milliyet, 31 Ekim 1968: 5), salgının Nisan ayına kadar bütün dünyaya yayılacağı (Milliyet, 17 Kasım 1968: 7) haberleri yer almıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Vedat Ali Özkan, 21 Kasım'da Hong Kong Gribinin artık Türkiye'ye geldiğini açıklamıştır. Sağlık teşkilatını harekete geçiren Bakan, bu gribin bulaşıcı fakat Asya Gribinden daha hafif seyredip öldürücü olmadığını, Dünya Sağlık Teşkilatı ile sıkı bir temas hâlinde olduğunu, gribin etkili olduğu ülkelerde hiçbir ölüm vakasının görülmediğini ve okullarda şimdilik herhangi bir tedbire gerek olmadığını, ilerleyen günlerde ihtiyaç duyulursa bu yola da başvurulabileceğini söylemiştir. Hastalık Türkiye'ye gelir gelmez Sağlık Bakanlığı gerekli tedbirleri almış, ön tedbir olarak sağlık merkezlerinden aşı kampanyasının uygulanmasını istemiştir. İllerdeki günlük vaka sayıları da tespit edilmeye başlanmıştır. Ne yapılırsa yapılsın hastalığın mutlaka bir yolunu bulup bütün ülkeleri ziyaret edeceği düşünülmektedir. Doktorlar ise salgının 1957 salgınından daha şiddetli geçeceğini söylemişlerdir. Öneri olarak ise:

- Bol bol D vitamini alınması,
- Sofralardan kalsiyumu zengin yiyeceklerin eksik edilmeyerek solunum organlarına kuvvet kazandırılması,
- Yağlı ve kızartma yiyerek vücuda giren toksinlere karşı en büyük silah olan karaciğerin yorulmaması,
- Devamlı limonata içip portakal yenmesi, böylece C vitamini sayesinde burun ve ağız mukozalarının direncinin artırılması,
- Nikotinin grip virüsünü öldürmeye yardımcı olduğu, bu nedenle günde iki adet sigara içilmesi fakat günde iki adetten fazla tüketenlerin solunum organlarını korumaları için azaltmaları,
- Fazla kuru ve sıcak yerlerde oturulmaması,
- Evlerin havalandırılması,
- Ellerin sabunlu su ile sık sık yıkanması,
- Sinema, dolmuş ve otobüs gibi kalabalık yerlerde ağız kapatılıp burundan nefes alınması belirtilmiştir (Akşam, 22.11.1968: 1, 7).

Doktorların önerilerine dikkat edildiğinde hemen hemen her pandemi döneminde gündeme gelen koruyucu önlemler olduğu görülmektedir.

Türk basınında dikkat çeken olaylardan birisi de Hong Kong Gribine karşı piyasaya sürülen ILVICIO ve CECABİO isimli ilaçların reklamlarının yer almasıdır (Milliyet, 26 Kasım 1968: 3). İlaçların içeriklerinde C ve D3 vitaminlerinin bulunması Covid-19 pandemisinde aynı vitaminlere yapılan vurguyu akla getirmektedir.

1968'in aralık ayında salgın pik hâlinde iken The New York Times, salgını ülke tarihinin en kötülerinden biri olarak tanımlamıştır (Honigsbaum; 2020: 1824; Peckham, 2020: 451). 1970 kışında İngiltere'yi bütün şiddeti ile etkisi altına almış olan salgın 7000 kişinin ölümüne yol açmıştır (Milliyet, 18.01.1970: 3). Salgın iki dalga hâlinde seyretmiş, birinci dalga 1968-1969'da ikicisi ise 1969-1970'te meydana gelmiştir (Hong Kong Flu Is Unamerican! 1). Dalgaların şiddeti ve öldürücülük oranları ülkelere göre farklılık göstermiştir. Örneğin birinci dalga Amerika'da daha ağır ve daha öldürücü olmuştur. İngiltere'de ise salgının ilk dalgası daha sakin geçerken ikinci dalga daha agresif ve öldürücü olmuş, Avrupa ve Asya'daki ölümlerin %70'i ikinci dalgada gerçekleşmiştir (Viboud et al, 2005; Jinjara and others, 2022: 76). Bone ve arkadaşlarının (2022) yaptığı bir araştırmada Hong Kong pandemisinde sonraki dönemlerde Fransa'da gripten ölüm vakalarının azaldığı tespit edilmiştir. Araştırmacılar bunu salgın döneminde alınan tedbirlere ve aşılama verilen öneme bağlamışlardır. İki dalga hâlinde gerçekleşen ve ikinci dalgası daha öldürücü olan Hong Kong Gribine karşı aşı geliştirilmiş olsa da birçok ülkede hastalık pik yaptıktan sonra kullanılabilmiştir. Ulusal Sağlık Enstitüsü'nün Biyoloji Standartları bölümü bir aşı önerisinde bulunmuş ve 1968 Eylül'ünde ilk aşının üretim aşaması başlamıştır. Aşının bir milyonluk ilk dozu 1968 Kasım'ında Amerika'ya ulaşmış ve aralık ayında 65 yaş üstündeki risk gruplarına uygulanmıştır (Peckham, 2020: 453). Çoklu dozların tekli dozlardan daha etkili olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre daha yüksek dozda aşı alanların hastalığı daha az ve daha kısa ateş, daha az yatak istirahati ve daha hafif atlattıkları görülmüştür. Fakat dönemin şartlarında çoklu doz uygulaması pek mümkün olmamıştır. Yapılan araştırmalar 1968'de kullanılan pandemik aşının ILI'ye karşı %65, influenza A(H3N2) virüsü enfeksiyonuna karşı %93, hastaneye yatışlarda da %65 koruma sağladığını ortaya koymuştur (Jester et al, 2020: 674). Fakat daha önce de belirtildiği üzere aşılama birçok ülkede hastalık pik yaptıktan sonra kullanıma girmiştir.

Türkiye'de hastalık önce Konya'da tespit edilirken, aralık ayında da Ankara'da salgın hâline gelmiştir. Ankara Sağlık Müdürlüğü ise şehirde gribin salgın hâline geldiğini fakat hastanelerden herhangi bir istatistikî bilgi alınmadığı için hasta sayısının bilinmediğini açıklamıştır (Milliyet, 3.12.1968: 1). Hastalığa karşı tedbirler alınmış, şüpheli vakalarda hastalardan alınan örnekler Ankara Refik Saydam Enstitüsü'ne gönderilerek tetkik ettirilmiştir. 21 Kasım'da Sağlık Bakanının yaptığı açıklamaya rağmen aralık ayında Türkiye'de herhangi bir vakaya rastlanmadığı haberleri de yer almıştır (Hürriyet, 6.12.1968: 1, 7). Türkiye'de bu gelişmeler olurken New-York'ta aralık ayının

başlarında gripten dolayı 700 kişi ölmüş, resmî daireler, mağazalar ve bürolarda çalışanlar işlerine gidemedikleri için işler aksamaya başlamıştır (Milliyet, 14.12.1968: 3; Cumhuriyet, 14.12.1968: 3; Hürriyet, 14.12.1968: 3). Salgın artık Türkiye'yi de tehdit eder duruma gelmiştir. Tıp Araştırmaları Konseyi üyelerinden biri, Hong Kong Gribinin gayet tehlikeli bir salgın olduğunu, halkı şimdiden hazırlıklı olmaya davet ettiklerini, koruyucu aşılarla hastalığın vereceği zararın kısmen önlenebileceğini belirtmiştir. İngiliz Burroughs İlaç Firması, Hong-Kong Gribine karşı koruyucu bir aşıyı Avustralya'ya ısmarlamış, yılbaşına kadar bir milyon dozun geleceğini açıklamıştır. İngiliz doktorlara göre turizm sektöründen dolayı tehdit altında olan Türkiye'ye hastalık 1969'un ilkbaharında ulaşacaktır (Uluç, "İngiliz Doktorlarına Göre Hong-Kong Gribi Türkiye'yi De Tehdit Ediyor", Hürriyet, 17.12.1968: 1, 7). Amerika'da 20 eyalete yayılan grip salgınından dolayı her hafta yüzlerce insan ölmüş, 100 bin kişinin hastanede yattığı bildirilmiştir (Milliyet, 19.12.1968: 3). Salgın İtalya'da ise 200 bin kişiyi yatağa düşürmüştür (Milliyet, 9.01.1969: 2). Londra'yı zapt eden grip salgını Türk elçiliğine de sıçramış, Londra Büyükelçisi Haluk Bayülken, eşi Valiye Bayülken ve Müsteşar Ecmel Barutçu da gribe yakalanmışlardır (Akşam, 16.01.1969: 6). Salgın devam ederken doktorlar da salgını önlemeye çalışmaktadırlar. Florida'da konuyla ilgili çalışmalar yapan doktorların bulunduğu çarelerden birisi kalabalık ortamlarda ameliyat maskesinin takılması olmuştur. İlgililerin yaptığı açıklamaya göre maske takanlar arasında Hong-Kong Gribinin oldukça azaldığı belirtilmiştir. Maske kullanımı gençler arasında espri konusu da olurken, "*Maskeler, Hong Kong gribi bir yana aşk mikrobunun da yayılmasını önlemiş*" diye nükteler yapılmaya başlanmıştır (Cumhuriyet, 17.01.1969: 5).

Ocak ayında Samsun ve ilçelerinde grip vakaları artınca uzun muayene kuyrukları oluşmuş, 283 yataklı Samsun Devlet Hastanesi grip ve bronşite yakalanmış hastalarla dolmuştur. Samsunlular ise grip ilk olarak Kavak ilçesinde çıktığı için hastalığa "Kavak Gribi" adını vermişlerdir (Akşam, 18.01.1969: 1). Adana'da sık sık İncirlik Hava Üssü'ne giderek Amerikalı ailelerle arkadaşlık yapan bir çiftte Hong Kong Gribinin görülmesi üzerine Üstte geniş sağlık önlemleri alınmıştır (Cumhuriyet, 30.01.1969: 5). Hastalık Mart ayında Türkiye'de de salgın hâline gelmiştir.

Nisan ayının sonunda Başbakan Süleyman Demirel gribe yakalanmış, gribi hafif geçirdiği ve evinden çıkmadığı bildirilmiştir. Bazı AP'liler ise Başbakanın rahat çalışmak için evden çıkmadığında ısrar etmişlerdir (Cumhuriyet, 28 Nisan 1969: 1). Demirel, kendisiyle görüşen THA muhabirine "Hiçbir şeyim yok. Çalışıyorum" demiştir (Tercüman, 29 Nisan 1969: 1). Hastalık nedeniyle günlerdir evinden çıkmayan Başbakan Demirel, Millî Güvenlik Kurulu toplantısına katılmıştır (Cumhuriyet, 1 Mayıs 1969: 1).

Moskova Salgın Hastalıklar ve Mikrobiyoloji Enstitüsü grip vakalarını %40 ile 70 azaltan yeni bir ilaç bulunduğunu açıklamıştır. İki yıllık bir çalışmadan sonra hazırlanan ilacın 16.000 kişi üzerinde denendiği ve çocuklarda da kullanılmasında herhangi bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir. İlacın burun damlası şeklinde olup diğer bazı virüslerle hastalıklar için de faydalı olacağına öngörüldüğü belirtilmiştir (Cumhuriyet, 28 Mayıs 1969: 3). Moskova'nın bu iddiasından sonra bir ilaç haberi de İrlanda'dan gelmiştir. "UK2054" rumuzlu bu ilacın gribi tamamen önlediği açıklanmıştır. İlacın 10 keşiş üzerinde denendiği, burunlarına bu ilaçtan on damla damlatılan keşişlerin hiçbirinin gribe yakalanmazken, almayı reddeden 7 keşişin ise hastalığa tutulduğu bildirilmiştir. Profesör Patric Meenan ve Dr Irene, Lancet isimli tıp dergisinde yazdıkları yazıda, her ne kadar henüz yaygın bir deneme yapılmamış olsa da ilacın net sonuç vermesinin cesaret verici olduğunu ve zamanla yapılan yeni deneylerle kesin etkisinin görüleceğini belirtmişlerdir (Cumhuriyet, 22 Eylül 1969: 3). Sonbaharla birlikte grip salgını şiddetini artırmış, Yeni Gine'de a-2 gribinden 1980 kişi hayatını kaybetmiştir (Sabah, 2 Kasım 1969: 3).

Hong Kong Gribinin Türkiye'de 1969 yılının sonunda etkili olmaya başlayıp 1970'in ilk aylarında da devam ettiği görülmektedir. 1969 yılının Aralık ayında TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Muhafız Taburunda bir influenza ortaya çıkmış ve birkaç gün içerisinde birlikteki askerlerin %38,5'ni etkisi altına almıştır. Bunun üzerine GATA (Gülhane Askeri Tıp Akademisi)'de ilgili alanda görev yapan 5 kişilik doktor ekibi olayı yakından takip ederek bir çalışma başlatmıştır. Birkaç gün içerisinde ise hastalık birdenbire durmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda izole edilen influenza virüsünün 1968 Hong Kong influenza virüsü ile uyumlu olduğunu ve taburdaki erlerde 1968 virüsüne karşı %54 antikor oluştuğunu tespit etmişlerdir. Ekip, buradan yola çıkarak salgının bir süreden beri ülkede bulunduğu kesin gözü ile bakılması gerektiği çıkarımında bulunmuştur (www.mikrobiyolbul.org/managete/fu_folder/1970-03/1970-04-03-092-104.pdf). Aynı dönemde Avrupa'da da salgın etkisini artırmış, milyonlarca insan hastalığa yakalanmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Vedat Ali Özkan açıklama yaparak gribi bir salgın ve endişe verici bir durum olarak görmediğini, her yıl bu mevsimlerde ortaya çıkan gribin hava şartlarına bağlı olarak gelişim gösterdiğini, grip için aşının ve kesin tedavinin olmadığını, insanların kendilerini hava şartlarından korumalarını, nezle, ateş ve baş ağrısı gibi belirtiler gösterenlerin bu semptomları gideren ilaç alıp, istirahat edip, sıcak yemek yiyip, vücutlarını sıcak tutmaları gerektiğini belirtmiştir (Akşam, 15.12.1969: 1, 7; Sabah, 16.12.1969: 3). İzmir İl Sağlık Müdürü Reşat Tanberg, şehirde gribin salgın hâline geldiğini bildirmiş, vatandaşların birbirleriyle öpüşmemelerini ve giyimlerine önem vermelerini istemiştir (Tercüman, 16.12.1969: 1). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yetkilileri salgının Türkiye'ye sıçramaması için herhangi bir önlem almanın mümkün olmadığını, Türkiye'de de halen salgın hâlinde olduğunu, aşısının ve tedavisinin olmayıp, en etkili ilacın istirahat olduğunu, ayrıca antibiyotik ilaçlar ile C vitamini tavsiye etmişlerdir (Sabah, 18.12.1969: 5). Grip salgını için "Orta Doğu Gribi" tabiri de kullanılmıştır. Batman'da 5 çocuk bu gripten ölmüş, okullarda devamsız öğrenci sayısı artmış, Diyarbakır'da 540 kişi A(H3N2) gribinden dolayı tedaviye alınmış, Diyarbakır'ın bazı ilçe ve bucaklarındaki sağlık ocağı görevlileri ile Mardin Sağlık Ocağı'ndan 3 doktor Orta Doğu Gribine yakalandıkları için kurumlar çalışamaz hâle gelmiştir. Halka hastalıktan korunmak için bol limon yemeleri ve kahvelere girmemeleri tavsiye edilmiştir (Akşam, 23.12.1969: 1; Cumhuriyet, 25.12.1969: 5; Sabah, 18.12.1969: 5). İstanbul Sağlık Müdürü, grip salgını yok, alınmış bir tedbir de yok

demesine rağmen gribe yakalanan binlerce vatandaş sağlık kuruluşlarına akın etmiş, Samatya Sosyal Sigorta Hastanesi'nde poliklinik sayısı artırılmıştır. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dâhiliye Polikliniği Şefi Dr. Yıldırım Aktuğlu salgının günden güne arttığını ve önlem alınmaması hâlinde çok tehlikeli bir durumun ortaya çıkacağını söylemiştir. Açıklama yapan yetkililer halk sağlığı bağlamında bol bol limon ve portakal yenilmesini, vatandaşlara bir süreliğine yakınları ile kucaklaşma ve öpüşmeyi kaldırmaları gerektiğini, böylelikle bulaşma durumunun ortadan kalkacağını belirtmişlerdir (Milliyet, 27.12.1969: 1; Milliyet, 28.12.1969: 1; Milliyet, 30.12.1969: 1; Tercüman, 27.12.1969: 1, 7). 27 Aralık'ta Teknik Üniversite Televizyonunda "Grip salgını ve yayılım yolu" konulu bir program düzenlenmiştir (Tercüman, 28.12.1969: 1, 7). Bu yayın ile gribin nereden çıkıp hangi etkenlerle, hangi yollardan dünyanın çeşitli bölgelerine yayıldığına dair bilgiler verilmiştir. Grip salgını olmadığını söyleyen İstanbul Sağlık Müdürü Dr. Zeki Bilgin'in kendisi de gribe yakalanmış, evinde tedavi altına alınmıştır (Akşam, 27.12.1969: 7).

Sağlık Bakanı Vedat Ali Özkan, Avrupa'da birçok kişinin ölümüne neden olan ve Türkiye'de de görülmeye başlayan grip salgınının henüz büyük bir tehlike arz etmediğini, gerekli önleyici tedbirlerin alınması için İl Sağlık Müdürlüklerine talimatlar verildiğini, her ihtimale karşılık antibiyotik ve vitamin stoklarının artırıldığını, şimdilik endişelenecek bir durumun olmadığını, Tunceli'de okulların bir hafta tatil edildiğini ve Kayseri'de de kapanma ihtimalinin olduğunu açıklamıştır (Cumhuriyet, 27.12.1969: 1).

Salgın sadece eğitimi değil siyaseti de vurmuştur. Ülkedeki gripli hasta sayısı 20 milyona ulaştığında, Adalet Partisi (AP) Genel Kurulu, Başbakan Süleyman Demirel ve bakanların grip olmaları nedeniyle toplanamamış (Milliyet, 3.01.1970: 1; Cumhuriyet, 3.01.1970: 1; Akşam, 3.01.1970: 1, 7), Demirel birkaç gün evinde istirahat etmek zorunda kalmıştır (Milliyet, 6.01.1970: 1; Akşam, 6.01.1970: 1). AP içerisindeki huzursuzlukları görüşmek için Konya'ya gidecek olan heyet, Demirel'den hasta olduğuna dair telgraf gelmesi üzerine yola çıkamamış, seyahati iptal etmiştir (Cumhuriyet, 4.01.1970: 7). Süleyman Demirel'in dışında İçişleri Bakanı Haldun Menteseoğlu, Gümrük ve Tekel Bakanı Mehmet İhsan Birincioğlu, Orman Bakanı Hüseyin Özalp, İmar Bakanı Hayrettin Nakipoğlu, bazı Bakanlık müsteşarları ile genel müdürler de gribe yakalanmışlardır. Ayrıca halkı bilgilendirmek için Cumhuriyet gazetesinde "Grip Nedir? Nasıl Bulaşır?" başlıklı bir yazıya yer verilmiştir (5.01.1970: 7).

Bazı haber ajansları Doğu Anadolu bölgesinde birçok kişinin gripten öldüğünü bildirmişlerdir. Her pandemi döneminde olduğu gibi bu pandemide de söylentiler dolaşmaya, bilgi kirliliği yaşanmaya başlamıştır. Ölüm haberleri üzerine Sağlık Bakanlığı tarafından Türkiye'de gripten hiç kimsenin ölmediği, gerekli tedbirlerin alındığı açıklaması yapılmıştır. Gripten korunmak için bol bol C vitamini ve B kompleksi alınması, hastalarla temas edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Gribe bağlı ölümlerin ise uzun süre gıdasız kalmak, vücut direncinin düşmesi ya da ikinci bir hastalığın olması gibi durumlarda meydana gelebileceği ifade edilmiştir (Akşam, 3.01.1970: 1, 7). Tıpkı Covid -19'da olduğu gibi o dönemde de gribin gizli kalmış hastalıkları ortaya çıkardığı iddia edilmiştir. Sağlık Bakanlığının ölüm haberlerini yalanlamasına rağmen basında her gün gripten ölenlerin haberleri yer almıştır.

Sabah Gazetesindeki "Grip salgını ve Seyahat Âdabı" başlıklı yazıda hasta insanların dikkat etmemeleri, öksürürken ve hapşırırken mendil kullanmamaları, toplu taşıma araçlarında dahi öksüren insanların mendille ağızını kapatmadığı için dolmuştaki sağlam insanların da hasta olmalarına neden olmaları eleştirilerek, Avrupalıların gaz bezi maskeler takarak seyahat ettikleri kaleme alınmıştır (1.01.1970: 6).

Normal şartlarda grip, bildirilmesi zorunlu olmayan hastalık grubundandır. Fakat grip salgını bütün ülkede etkisini artırınca Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı salgının yurt genelindeki etkisini tespit etmek amacıyla valiliklere genelge göndererek, yayılma şekli, sonuçları, ölüme sebep olup olmadığı, oldu ise rakamları, yayılmasını önlemek için de zamanında duyurulmasını istemiştir. Dünya Sağlık Teşkilatı da gönderdiği bir tamimle salgının Türkiye'deki etkisinin bildirilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine grip, bildirilmesi zorunlu hastalıklar arasına girmiştir.

İstanbul'da İl Sağlık Müdürü Dr. Zeki Bilgin, Belediye Sağlık Müdürü Dr. Arif Akşehirlioğlu, tiyatro aktörlerinden Erol Günaydın ve aktris Füsün Erbulak gribe yakalananlardandır. İstanbul'da her evde bir ya da birkaç kişinin hasta olması nedeniyle resmî ve özel işyerlerindeki birçok personelin işe gidememesi aksamalara neden olmuştur. Okullarda da devamsızlık oranı oldukça fazladır (Cumhuriyet, 5.01.1970: 1, 7).

İsparta'da ise her gün binden fazla kişinin hastanelere başvurduğu bildirilmiştir (Milliyet, 7.01.1970: 1, 11). Gripten ölümler de artmaya başlamış, Ergani'de 7 kişi gripten hayatını kaybetmiştir (Cumhuriyet, 7.01.1970: 1; Milliyet, 7.01.1970: 1). Merzifon'da 3 kişi (Milliyet, 9.01.1970: 1; Cumhuriyet, 9.01.1970: 1), Samsun ve Ergani'de de 4 kişi gripten ölürken, dönemin Sağlık Bakanı Vedat Ali Özkan ise "Gripten ölen yok" açıklamasını yapmıştır (Milliyet, 10.01.1970: 1, 11). Zonguldak'ta grip salgını nedeniyle okul, sinema ve kahvehane gibi yerlerin 5 Ocak'tan itibaren bir hafta kapatılmasına karar verilirken, Gülşehir'de el sıkma ve öpüşmek yasaklanmıştır. Ankara'daki bir yetkili ise bütün ülkede ölüm vakalarının arttığını fakat bu ölümlerin gripten ileri geldiğinin söylenmesine imkân olmadığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 5.01.1970: 7). Aydın'da salgın nedeniyle ilaç sıkıntısı baş göstermiş, bu sıkıntıyı gidermek için şehre her gün kamyon dolusu ilaç sevk edilmeye başlanmıştır (Sabah, 12.01.1970: 6). Ülkede grip salgınıyla ilgili bu gelişmeler yaşanırken Avrupa'da büyük bir ciddiyetle grip aşısı kampanyası uygulanmaktadır (Cumhuriyet, 9.01.1970: 1). Salisbury'de gribe karşı geliştirilen bir ilacın bir kez kullanıldığında bir yıl boyunca hastalıklardan koruduğu ileri sürülmüştür (Cumhuriyet, 10.01.1970: 1; Sabah, 16.01.1970: 3). Dâhiliye Uzmanı Dr. Kemal Saraçoğlu, Olaylar ve Görüşler köşesinde "Grip Salgını" başlıklı yazısında gribin tarihçesinden, sebep olan virüslerden, çıktığı yerlere göre

isimler verilmesinden ve korunmak için alınması gereken önlemlerden bahsederek (Cumhuriyet, 12.01.1970: 2) okulları bilgilendirmiştir. Sağlık Bakanı Vedat Ali Özkan hastaneleri teftiş için geldiği İstanbul'da gribin Türkiye'de son günlerini yaşadığını söylemiştir (Tercüman, 13.01.1970: 7). Diyarbakır Valisi gribe yakalanmış, Çanakkale Devlet Hastanesinin dokuz doktorundan yedisi yatağa düşmüştür (Milliyet, 8.01.1970: 1, 11; Milliyet, 9.01.1970: 1, 11). Esin Afşar'ın İtalya'ya grip maskesi ile gitmesi haberleştirilerek (Milliyet, 13.01.1970: 1), maske vurgusu yapılmıştır.

Arka arkaya yapılan gripten ölen çocuk haberleri üzerine Beslenme Uzmanı Doçent Doktor Osman Nuri Koçtürk verdiği demeçte grip ve kızamığın bu yıl çocuklar arasında çok ölüme yol açmasının asıl nedeninin tarım ilaçları zehirlenmesinden ileri geldiğini, Amerika ve Avrupa'daki bazı ülkelerde yasaklanan ilaçların ülkemizde kullanılmasının insan sağlığını, özellikle de çocukları çok etkileyip bünyelerini hassaslaştırdığından zehirlenip ölmelerine neden olduğunu belirtmiştir (Akşam, 2 Şubat 1970: 7). Gripten kaynaklı okul tatilleri ve ölüm haberleri her gün gündemi meşgul etmiştir.

1968 salgını iki pandemi arasında yani 1957 ve 1968 yılları arasında sorunların tespit edilmesi, önlemler alınması konusunda ve tıbbın gelişmediğini, yetersiz olduğunu göstermiştir (Akın & Gözel, 2020: 516). Salgının aynı zamanda sinir bozukluklarına, kafa karışıklıklarına da yol açtığı ileri sürülmüştür (Peckham, 2020: 452).

Hong Kong Gribi Türkiye'de özellikle 1969 Aralık ve 1970 Şubat arasında pik yapmıştır. Bu tarihlerden sonra azalmaya ve gündemden düşmeye başlamışsa da grip vakaları hayatın ayrılmaz bir parçası olmaya devam etmiştir. Hong Kong Gribi pandemisine yol açan virüsün salgın sonrasında mevsimsel grip virüsüne dönüştüğü ve halen daha dünyada dolaşmaya devam ettiği söylenmektedir.

1968 A(H3N2) Hong Kong Gribi Pandemisinin Türkiye'de Eğitim ve Ekonomiye Etkileri

Bütün pandemilerde olduğu gibi 1968 pandemisinde de en çok etkilenen alanlardan birisi eğitim olmuştur. Hong Kong Gribi 1969 Mart'ında salgın hâline gelmiş, kız ilk öğretmen okulunda 60 öğrenci gribe yakalanınca okul dört gün tatil edilmiştir (Cumhuriyet, 13 Mart 1969: 5). İskenderun'un Arsuz bucağına bağlı 21 köyde grip salgını meydana gelmiş, öğrenciler hastalık nedeniyle okullarına devam edememişlerdir (Cumhuriyet, 30 Nisan 1969:1). Adana'da grip salgını etkili olduğu için sağlık kurumlarının önünde uzun kuyruklar oluşmuş, hastalanan öğretmenler ve öğrenciler okullara gidemedikleri için okulların tatil edilmesi talep edilmesine rağmen herhangi bir tatil kararı alınmamıştır. Sabah Gazetesinde Adana'daki grip salgınından bahsedilirken "Asya" ve "İtalyan Gribi" tabirlerinin yer alması farklı isimler kullanımına örnek teşkil etmiştir (Sabah, 22.12.1969: 5; Cumhuriyet, 26.12.1969: 5) Salgından dolayı Kars'ta ilk ve orta dereceli okullar 10 gün, Ordu'nun Akkuş ilçesinde geçici olarak ve Tunceli'de bütün okullar bir hafta tatil edilmiştir. Okulların tatil edilmesine rağmen, hastalığın kol gezdiği görülmüştür.

Adana'da öğrencilerin %40'ı, İzmir'de de orta dereceli okullara devam eden 507 öğrenci gribe yakalanmıştır (Sabah, 28.12.1969: 7) Batman'da 6 çocuk gripten hayatını kaybederken Bursa'da okula gelmeyen öğrenci oranı %35 olarak bildirilmiştir. Bursa'da okullar için henüz tatil kararı alınmazken Edirne'de bir hafta süreyle tatil edilmiştir (Akşam, 31.12.1969: 7).

Sağlık Bakanı Vedat Ali Özkan şimdilik endişelenecek bir durumun olmadığını, Tunceli'de okulların bir hafta tatil edildiğini ve Kayseri'de de kapanma ihtimalinin olduğunu açıklamıştır (Cumhuriyet, 27.12.1969: 1). Gerek öğrencilerin gerekse öğretmenlerin gribe yakalanmaları okullardaki eğitimi aksatmış, devamsızlık oldukça artmıştır. Okul yöneticileri ailelere çocukların neden gelmediklerini sorduklarında, hasta yatıyorlar cevabıyla karşılaştıklarını aktarmışlardır.

1970 Ocak ayı itibarıyla İzmir'de okullardaki devam oranı %50'ye kadar düşmüş, bazı aileler çocukları hasta olduğu için okula göndermezken, bazı aileler ise hastalıktan korktukları için göndermemişlerdir (Akşam, 3.01.1970: 1, 7). Ankara'da hastalığın yaygın olmasına rağmen Vali Ömer Naci Bozkurt, Ankara'da henüz okulların tatilini gerektirecek bir durumun olmadığını bildirmiştir.

Ocak ayında salgın şiddetini iyice artırmış, İstanbul'da okul, sinema, tiyatro ve resmî dairelerin tatil edilmesi gündeme gelmiştir. Bolu, Çanakkale, Trabzon, Çarşamba, Sivas, Bitlis, Manisa, Antalya, Kars, Terme, Siirt, Alanya, Erzincan, Gelibolu, Beyşehir, Elbistan, Bitlis, Tatvan, Ahlat, Adilcevaz ve Bandırma'da okullar kapatılmıştır. 8 Ocak itibarıyla okulların kapatıldığı il sayısı 33'e çıkmıştır. İzmir'de devamsızlık oranı %30'a ulaştıkça okullar 12 Ocak tarihine kadar kapatılmıştır (Tercüman, 6.01.1970: 7). Hong Kong Gribi salgını eğitimi sık sık engellemiştir. Bazı bölgelerde açılan okullar tekrar kapatılmak zorunda kalmıştır. Trabzon sağlık kurulu kahve ve sinemaların bir gün kapatılmasına karar verirken KTÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)'de de eğitime pazartesi gününe kadar ara verilmiştir. (Milliyet, 8.01.1970: 1, 11; Milliyet, 9.01.1970: 1, 11).

Pandemilerden en çok etkilenen alanlardan birisi de ekonomidir. Bu süreçler bazı sektörleri olumlu bazı sektörleri ise olumsuz etkilemiştir. Hong Kong Gribi Pandemisinde 1970 yılının ocak ayında Ankara'da hastalığın yaygın olması işlerin aksamasına neden olmuş, birçok işyeri bu nedenle hastalara izin vermemeye başlamışlardır (Cumhuriyet, 5.01.1970: 1, 7). Karaman ilçesindeki bir tekstil fabrikası grip salgını yüzünden 150 bin lira zarar ettiğini kaydetmiştir (Cumhuriyet, 15.01.1970: 1). Zonguldak'ta kömür işçileri arasında grip çok yaygın olduğu için kömür üretiminde düşüş olmuştur (Milliyet, 8.01.1970: 1, 11; Milliyet, 9.01.1970: 1, 11).

Avrupa'da yaşanan salgın bu ülkelere yapılan narenciye ihracatını büyük oranda artırmıştır. Narenciye Kooperatifi Başkanı Emin Yıldız, şimdiye kadar 7500 ton limon ihraç edildiğini bildirmiştir (Tercüman, 14.01.1970: 3). Grip salgını ülkede işgücü kayıplarına ve maddi zararlaraya yol açsa da ihracata olumlu katkıda bulunmuştur.

Sonuç

Hastalıkların tarihi oldukça eskiye gitmektedir. Hastalıklar günümüzden önce var oldukları gibi bundan sonra da var olmaya devam edeceklerdir. Yakın tarihte 1918'den 2019'a kadar geçen yaklaşık yüz yıllık dönemde de birçok pandemi meydana gelmiştir. Bunlar arasında en etkili ve en yıkıcı olanları 1918 İspanyol Gribi, 1957 A(H2N2) Asya Gribi, 1968 A(H3N3) Hong Kong Gribi, 2009 H1N1 Domuz Gribi ve Covid-19 pandemileridir. Bu pandemilerin halk sağlığı, eğitim, sanat, sosyal hayat ve ekonomi gibi temel konularda büyük oranda benzerlikler gösterdikleri görülmüştür. Adı geçen pandemilerin hepsinde eğitim aksamış, getirilen kısıtlamalar ve alınan kapatma kararlarıyla sosyal hayat olumsuz etkilenmiş, hükümetler pandemi için ayrıca mesai harcamak zorunda kalmış, sağlık sistemi zorlanmış ve ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır.

Her pandemide olduğu gibi çalışmaya konu olan 1968 A(H3N2) Hong Kong Gribi pandemisinde de insanlık kendi coğrafyasından çok uzak bir yerde ortaya çıkan bir virüsün esiri olmuştur. Tıpkı dünyadaki diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin de gündemini bu salgın meşgul etmeye başlamış, yetkili kurumlar hastalığı tanıyıp takip etmeye ve vatandaşı da bilgilendirmeye çalışmışlardır. Bir taraftan dünyadaki gelişmeler takip edilirken diğer taraftan da hastalığın ülkeye girip girmediği, ne zaman gelebileceği, nasıl seyredebileceği ve ne gibi önlemlerin alınabileceği tartışma konusu olmuştur. Ulusal basın salgının diğer ülkelerdeki seyri, aşı ve ilaç çalışmalarını yakından takip edip, konuyla ilgili haberlere sık sık yer vermiştir.

1968 Aralık ayı itibarıyla grip artık Türkiye'de de salgın hâline gelmiştir. Zaman ilerledikçe de ülkedeki yayılımı hızlanmıştır. Fakat salgın ülkede özellikle 1969 yılının aralık ayında etkili olmaya başlayıp, takip eden aylarda da devam etmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında yapılan açıklamada endişe verici bir durumun olmadığı, insanların kendilerini korumaları gerektiği, semptom gösterenlerin ilaç alıp istirahat etmeleri istenilmiştir. İzmir İl Sağlık Müdürü ise gribin şehirde salgın hâlinde olduğunu, vatandaşların birbirleriyle öpüşmemelerini ve giyimlerine önem vermeleri gerektiğini bildirmiştir. Basında benzer içeriğe sahip haberler ve bilgilendirme yazıları yer almıştır.

Salgın arttıkça hastanelerde uzun muayene kuyrukları oluşmuş, öğrenci ve öğretmenler hastalığa yakalandıkları için eğitim aksamış, birçok yerde okullar tatil edilmek zorunda kalmıştır. Çalışan kesimin hastalığa yakalanması ise hem işgücü kaybına hem de işverenlerin zarar etmelerine neden olmuştur. Başta Başbakan Süleyman Demirel olmak üzere birçok siyasetçi de salgından nasibini almış, salgın siyaseti de etkisi altına almıştır. Ülkede bahsi geçen gelişmeler yaşanırken dünya genelinde de salgın etkisini sürdürmekte, ilaç ve aşı çalışmaları devam etmektedir. Hem dünya genelinde hem de Türkiye'de 1968 A(H3N2) Hong Kong Gribi pandemisi döneminde diğer pandemilerde olduğu gibi koruyucu halk sağlığı konularında uyarılar yapılmış ve tedbirler alınmıştır. Örneğin ellerin sık sık su ve sabunla yıkanması, öksürüp aksırırken tek kullanımlık mendillerle ağız kapatılması, kalabalık yerlerde maske takılması, ortamın havalandırılması, hasta olan kişinin kendini izole ederek dışarıya çıkmaması, sosyal mesafenin korunması ve hasta kişilerle temastan kaçınılması gibi önerilerde bulunulmuştur. Bu salgında da dünyanın gündemini ilaç ve aşı çalışmaları meşgul etmiştir. Çünkü bir önceki pandemi olan 1957 A(H2N2) Asya Gribinde aşının gücü görülmüştür. Türk basını da aşı çalışmalarını yakından takip etmiştir.

1968 A(H3N2) Hong Kong Gribi pandemisi bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de eğitim, ekonomi, sosyal hayat, sağlık sistemi gibi alanları etkisi altına almıştır. Kendisinden önceki ve sonraki pandemilerle benzer sorunlar ve sonuçlar doğurmuştur. Bu nedenle toplumlarda bir pandemi kültürünün oluşturulması ve halka benimsetilmesi gerekmektedir. Pandemiye dönüşecek bir salgın patlak verdiğinde ilgili kurumların ön eylem planları hazır olmalı, ülke ekonomilerinden tedbir amaçlı bir rezerv ayrılmalı, aşı için çalışacak aktif merkezler hazır bulundurulmalı, vatandaşlar ise halk sağlığı konusunda kendilerine düşen görevi yapmalıdırlar. Böylece geçmişi bilmek geleceğe ışık tutmaktır düsturundan yola çıkılarak salgınların en az zarar ve en az yıkımla atlatılması sağlanmış olacaktır.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları [Elif Aktaş (EA), Birgül Küçük Turgut (BKT)]:

Fikir-EA-BKT; Tasarım- EA; Denetleme- EA; Kaynaklar- EA; Veri Toplama ve/veya İşleme-EA-BKT; Analiz ve/veya Yorum- EA; Literatür Tarama- EA; Yazıyı Yazan- EA, BKT; Eleştirel İnceleme- EA

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (SAB-2021-9954) tarafından desteklenmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions [Elif Aktaş (EA), Birgül Küçük Turgut (BKT)]:

Concept-EA, BKT; Design- EA; Supervision- EA; Resources- EA; Data Collection and/or Processing- EA, BKT; Analysis and/or Interpretation- EA; Literature Search- EA; Writing Manuscript- EA, BKT; Critical Review- EA

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: This study was supported by Atatürk University Scientific Research Projects Coordination Unit (SAB-2021-9954).

Kaynaklar

- Akın, L., & Gözel, M. G. (2020). Understanding dynamics of pandemics. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50(9), 514-519. <https://doi.org/10.3906/sag-2004-133>
- Altunay, E. (2020). *Gizemlerle dolu salgınlar tarihi*. Destek Yayınları.
- Eşidir, O. V., & Bak, G. (2020). *Geçmişten günümüze İspanyol Gribine Türkiye'den bakış*. Iksad Publications.
- Gül, Ü., & Yakıncı, C. (2020). Covid-19 küresel salgınında ulusal medyada kullanılan tıbbi terimler üzerine. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 63, 32-36. https://www.cshd.org.tr/uploads/pdf_CSH_1599.pdf
- Hong Kong Flu Is Un American! <https://repository.duke.edu/dc/oaarchives/AAA1597> (Erişim tarihi: 17 Kasım 2022).
- Honigsbaum, M. (2020). Revisiting the 1957 and 1968 influenza pandemics. *The Art of Medicine*, 395(13), 1824-1826. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)31201-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)31201-0)
- Hsieh, Y., & friends. (2006). Influenza pandemics: Past, present and future. *J Formos Med Assoc*, 105(1), 1-6. [https://doi.org/10.1016/S0929-6646\(09\)60102-9](https://doi.org/10.1016/S0929-6646(09)60102-9)
- İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü* (2003). Mutasyon maddesi. Sev Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Jester, J. B., Uyeki, T. M., & Jernigan, D. B. (2020). Fifty years of Influenza A(H3N2) following the pandemic of 1968. *AJPH History*, 110(5), 669-676. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2019.305557>
- Jinjarak, Y., Noy, I., & Ta, Q. (2022). Pandemics and economic growth: Evidence from the 1968 H3N2 Influenza. *Economics of Disasters and Climate Change*, 6, 73-93. <https://doi.org/10.1007/s41885-021-00096-1>
- Mikrobiyoloji Bülteni (1970). www.mikrobiyolbul.org/managete/fu_folder/1970-03/1970-04-03-092-104.pdf (Erişim tarihi: 17 Haziran 2023).
- Özdemir, H. (2005). *Salgın hastalıklardan ölümler 1914-1918*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özdemir, S. (2019). XIX. yüzyılda Kastamonu Vilayeti'nde salgın hastalıklar [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parıldar, H., & Dikici, M. F. (2020). Pandemiler tarihi. *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 12(1), 1-8. dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1480981
- Peckham, R. (2020). Viral surveillance and the 1968 Hong Kong flu pandemic. *Journal of Global History*, 15(3), 444-458. <https://doi.org/10.1017/S1740022820000224>
- Rogers, K. (2020). 1968 flu pandemic. *Encyclopædia Britannica*. www.britannica.com/event/1968-flu-pandemi (Erişim tarihi: 19 Eylül 2022).
- Şahin, F., & Demir, S. (2020). Virüsler, viral pandemileri etkileyen faktörler ve sonuçları. *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*, 59-80. <https://doi.org/10.53478/TUBA.2020.025>
- Sampat, S., & friends. (2021). Pandemics throughout the history. *Cureus*, 13(9), 1-9. <https://doi.org/10.7759/cureus.18136>
- Şenses, M. (2021). Bilim, teknoloji, tıp, salgın hastalıklar ve Covid-19: Tarihsel-felsefi-sosyolojik bir analiz. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 8(2), 350-371. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1616454>
- Shah, S. (2020). *Pandemi* (C. Taşçıoğlu, Çev.). Turkuvaz Haberleşme ve Yayın.
- TBMM Tutanak Dergisi, 69. Birleşim, C. 38, 17 Mart 2020, Ankara.
- Temel, M. K. (2020). *Gelmiş geçmiş en büyük katil: 1918 "İspanyol" gribi*. Betim Yay.
- Temel, M. K., & Ertin, H. (2020). 1918 grip pandemisi kıssasından Covid-19 pandemisine hisseler. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(Özel Sayı 1), 63-78. <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.716868>
- The Free Dictionary*. <https://thefreedictionary.com> (Erişim tarihi: 8.12.2022).
- Tunç, A., & Atıcı, F. Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de pandemilerle mücadele: Risk ve kriz yönetimi bağlamında bir değerlendirme. *Troyacademy*, 5(2), 329-362. <https://doi.org/10.31454/usb.808685>
- Türkçe Sözlük* (2011). Epidemiyoloji maddesi. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Tıp Dili Kılavuzu* (2007). Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Türkçe Tıp Dili Kurulu. https://tip.kocaeli.edu.tr/docs/ttdk_2007.pdf (Erişim tarihi: 1 Şubat 2022).
- Viboud, C., Grais, R. F., Lafont, B. A. P., Miller, M. A., & Simonsen, L. (2005). Multinational impact of the 1968 Hong Kong influenza pandemic: Evidence for a smoldering pandemic. *The Journal of Infectious Diseases*, 192(15), 233-248. <https://doi.org/10.1086/431150>
- Zeydan, İ., & Gürbüz, A. (2020). 21. yüzyıldaki pandemiler ve turizm sektörüne etkileri. *ECONDER 2020, 3rd International Economics, Business and Social Sciences Congress*, 127-135.

Gazeteler: Akşam Gazetesi, Cumhuriyet Gazetesi, Hürriyet Gazetesi, Milliyet Gazetesi, Sabah Gazetesi, Tercüman Gazetesi.

Ekler

Ek-1: Akşam Gazetesi, 22 Kasım 1968: 1.

Ek-2: Hürriyet Gazetesi, 6.12.1968: 1. Ek-3: Hürriyet Gazetesi, 17.12.1968: 1.

Ek-4: Akşam Gazetesi, 26.12.1969: 1.

**Grip var
öpüşmeyin!**

İZMİR (THA)
İzmir D. Sağlık Müdürü Zeynep Tezberg, İzmir'de son günlerde gripin salgın halini aldığına belirterek, vatandaşların birbirleriyle öpüşmemeye, elini ve yüzünü ocağı temizlemeye önem vermesini tavsiye etmiştir.

TERCÜMAN GAZETESİ
212.936
ilet. numarası.

**Hong Kong Gribine
karşı çare**

Ek-5: Sosyal mesafe ile ilgili haber Ek-6: Gripe karşı maske kullanımı ile ilgili haber
(Tercüman Gazetesi, 16.12.1969: 5) (Cumhuriyet Gazetesi, 17.01.1969: 5)

AKŞAM
TÜRKİYENİN EN BÜYÜK GAZETESİ

Flak 130 Korta Sahibi: NUR OKTES Kuruluş yılı: 1918

Salgın, vücutta gizli kalmış hastalıkları ortaya çıkarıyor. İzmir'de 3, Nazilli'de 2 kişi daha öldü

20 milyon kişi gribe yakalandı

Gripen Kurtulmanın Çareleri

DEMİREL RAHATSIZ

ANKARA, 1 Ocak
Büyük İstanbul'da Türkiye'de gribe yakalananların sayısı 20 milyon dolayında olduğu açıklandı. Önce yarıdan fazla kişiye yakalanan grip, şimdiye kadar 20 milyon kişiye yakalandı.

ANKARA, 1 Ocak
Büyük İstanbul'da Türkiye'de gribe yakalananların sayısı 20 milyon dolayında olduğu açıklandı. Önce yarıdan fazla kişiye yakalanan grip, şimdiye kadar 20 milyon kişiye yakalandı.

Ek-7: Akşam Gazetesi, 3.01.1970: 1.

Avrupadaki grip salgını limon ve portakallarımızın rağbetini artırdı

MERSİN (THA)
Avrupa'daki şiddetli grip salgını yüzünden bu ülkelere yapılan narenciye ihracatı önemli şekilde artmıştır. Narenciye Kooperatifi Başkanı Emrah Yıldız, şimdiye kadar 7500 ton limon ihraç edildiğini söylemiştir.

Halkın yüzde 50'si «Grip»e yakalandı

Dün de bazı illerde okullar tatil edildi, resmi yerlerde işler aksadı

YURT İHARERLERİ SERVİSİ
Grip salgını başladı. Karada ve yurtdışı vatandaşlarımızın, Dışişleri Bakanlığı'nın tavsiyeleri doğrultusunda, grip salgınına karşı önlemleri almaları için, yurt dışındaki vatandaşlarımızın, Dışişleri Bakanlığı'na başvurmasını rica ediyoruz.

«Elektronik Beyin, de grev başladı»

İSTANBUL
Halkın yüzde 50'si «Grip»e yakalandı. Dün de bazı illerde okullar tatil edildi, resmi yerlerde işler aksadı.

TERCÜMAN GAZETESİ
212.936
ilet. numarası.

KOL GEZEN GRIP TÜRKİYE'DE

Eğilimlerin hızla değiştiği bu günlerde, grip salgını, dünya genelinde hızla yayılmaya başladı. Grip salgını, Türkiye'de de hızla yayılmaya başladı. Grip salgını, Türkiye'de de hızla yayılmaya başladı.

Ek-8: Tercüman Gazetesi, 14.01.1970: 3. Ek-9: Tercüman Gazetesi, 6.01.1970: 1.

Ek-10: Cumhuriyet Gazetesi, 8.01.1970: 1.

Ek-11: Avrupa'da grip aşısı kampanyası ile ilgili haber (Cumhuriyet Gazetesi, 9.01.1970, s. 1.)

Structured Abstract

The Covid-19 pandemic, which emerged at the end of 2019, reminded humanity of the reality of the epidemic. Epidemic diseases have begun to affect people and states since ancient times and have had devastating effects in political, economic, and social terms. These epidemics not only took away people's lives but also changed the course of history.

It has been claimed that as man intervenes in nature and tries to transform it, diseases increase and man gradually begins to lose control over his own body. Epidemics such as the black plague, cholera, influenza, typhoid, leprosy, syphilis, and smallpox have occurred throughout history. While the mentioned epidemics enabled various precautions to be taken in societies, as they are today, they also led to the emergence of different views and beliefs.

XX. The second pandemic of the century is the Hong Kong Flu, which emerged in Hong Kong in July 1968 and quickly spread to other countries. This epidemic was the first epidemic to spread rapidly through international airways and affected 30-57% of the world's population. The flu was highly contagious. The noteworthy point is that the disease was still called Asian Flu and vaccine studies were started immediately. The power of the vaccine was seen in the Asian Flu in 1957. Neighboring countries are waiting to see if the disease will come to them. Symptoms of the new form of Asian Flu are stated as fever, mild chills, aches in the arms and legs, and a general malaise. The epidemic, which emerged in 1968, continued until 1970 in some countries.

Hong Kong Flu started to be more on Turkey's agenda as of November. The Minister of Health, who mobilized the health organization, stated that this flu is contagious but milder than the Asian Flu and is not lethal, that there is close contact with the World Health Organization, and that there are no deaths in the countries where the flu is effective. As soon as the disease came to Turkey, the Ministry of Health took the necessary precautions and asked health centers to implement the vaccination campaign as a preliminary measure. The daily number of cases in the provinces has also begun to be determined. Doctors, on the other hand, have emphasized the protective measures recommended during every pandemic period. The epidemic progressed in two waves. The first wave occurred in 1968-1969 and the second in 1969-1970. The severity of the waves and lethality rates differed by country.

In Turkey, the disease was first detected in Konya. In December, Hong Kong Flu became an epidemic in Ankara. Precautions were taken against the disease, and in suspicious cases, samples taken from the patients were sent to Ankara Refik Saydam Institute for examination. One of the solutions found by doctors working on the subject in Florida was to wear a surgical mask in crowded environments. According to the statement made by the relevant authorities, it was stated that the incidence of Hong Kong Flu decreased significantly among those who wore masks.

When flu cases increased in Samsun and its districts in January, long examination queues were formed, and the 283-bed Samsun State Hospital was filled with patients suffering from flu and bronchitis. The disease became an epidemic in Turkey in March. It is seen that Hong Kong Flu started to be effective in Turkey at the end of 1969 and continued in the first months of 1970. Officials of the Ministry of Health and Social Assistance stated that it was not possible to take any precautions to prevent the epidemic from spreading to Turkey, that it was still an epidemic in Turkey, that there was no vaccine or treatment, that the most effective medicine was rest, and that they also recommended antibiotic drugs and vitamin C. Hong Kong Flu peaked in Turkey, especially between December 1969 and February 1970. Although it started to decrease and disappear from the agenda after these dates, flu cases continued to be an integral part of life.

As in all pandemics, one of the areas most affected by the 1968 pandemic was education. Both students and teachers catching the flu disrupted education in schools and absenteeism increased significantly. School administrators stated that when they asked the parents why the children did not come, they were told that they were sick. As of January 8, the number of provinces where schools were closed increased to 33.

One of the areas most affected by pandemics is the economy. These processes have affected some sectors positively and some negatively.

As in every pandemic, in the 1968 A(H3N2) Hong Kong Flu pandemic, which is the subject of the study, humanity was captured by a virus that emerged in a place far away from its geography. Just like in other countries in the world, this epidemic started to occupy Turkey's agenda, and authorized institutions tried to recognize and follow the disease and inform the citizens. While the developments in the world are being followed on the one hand, on the other hand, it has become a matter of discussion whether the disease has entered the country, when it may arrive, how it may progress, and what precautions can be taken.

By December 1968, influenza had become an epidemic in Turkey. As time progressed, its spread in the country accelerated. However, the epidemic started to be effective in the country, especially in December 1969 and continued in the following months. In the statement made by the Ministry of Health and Social Assistance, it was stated that there was no alarming situation, people should protect themselves, and those who showed symptoms were asked to take medication and rest. As the epidemic increased, long examination queues formed in hospitals, education was disrupted because students and teachers caught the disease, and schools had to be closed in many places. Employees contracting the disease caused both workforce loss and losses for employers. During the 1968 A(H3N2) Hong Kong Flu pandemic both worldwide and in Turkey, warnings were made and precautions were taken regarding preventive public health issues, as in other pandemics.

The 1968 A(H3N2) Hong Kong Flu pandemic affected areas such as education, the economy, social life, and the healthcare system in Turkey, as well as all over the world. It has caused similar problems and consequences to the pandemics before and after it. For this reason, a pandemic culture needs to be created in societies and adopted by the public. When an epidemic that turns into a pandemic breaks out, preliminary action plans of the relevant institutions should be ready, a reserve should be allocated from the country's economies for precautionary purposes, active centers to work on vaccination should be available, and citizens should do their part in public health. Thus, based on the principle that knowing the past is shedding light on the future, epidemics will be overcome with the least damage and destruction.